

Svensk pediatrik världsledande i början av 1900-talet

Flertalet svenska barnläkare vet att världens första lärobok i pediatrik utgavs i mitten av 1700-talet av Rosén von Rosenstein, en av de två professorerna vid Uppsala universitets medicinska fakultet. Många torde också veta att den första professuren i pediatrik i världen inrättades vid Karolinska institutet 1846. Men kanske vet inte lika många att den förste innehavaren, Theodor Berg, avgick efter några år i frustration över knappa resurser.

I 1900-talets början hade dock pediatrik en stark ställning i vårt land. Sålunda hade Karolinska institutet redan då två professorer i ämnet under det att många andra berömda utländska universitet ännu inte hunnit få en enda lärostol.

Vid de brittiska universiteten betraktades pediatrik länge som en del av invärtesmedicinen, och undervisningen i barnålderns sjukdomar meddelades i bästa fall av en speciallärare, som sorterade under professorn i medicin.

Politiska satsningar bakom framgångarna

Orsaken till att svensk pediatrik forskning och undervisning tidigt fick en stark ställning har till en del varit arbetsmarknadspolitisk. Under 1800-talet var Sverige ett fattigt land, som i mitten av seklet flera gånger härjades av svår hungersnöd. Barnadödligheten, och speciellt den under spädbarnsåret, var förfärande hög, särskilt i Stockholm och i norra Sverige, där de hygieniska och sociala förhållandena var miserabla.

Betydelsen av en effektiv barn- och skolhälsovård var därför uppenbar. För att samtliga svenska läkare skulle få goda kunskaper i barnsjukvård inrättades professorer i pediatrik vid våra medicinska fakulteter.

Som en följd av denna politiska sats-

ning hade svensk pediatrik forskning en stark internationell ställning redan i början av 1900-talet. Som exempel kan nämnas att den då fruktade sjukdomen poliomyelit i internationella sammanhang benämns Heine–Medins sjukdom efter den tyske forskaren Heine och svensken Oskar Medin, som vid förra sekelskiftet var professor i pediatrik vid Karolinska institutet.

Isak Jundell – en förgrundsgestalt

En bild av hur den svenska barnsjukvården var sammanlänkad med pediatrik undervisning och forskning under första hälften av 1900-talet framgår av en återblick på förhållandena vid Norrtulls sjukhus eller Allmänna barnhuset, där den ena av Karolinska institutets pediatrikprofessorer var förlagd och där Isak Jundell var klinikchef och professor 1914–1932.

Vid sin avgång erhöll Jundell ett minnesalbum med fotografier på 20 av de assistenter, underläkare och amanuenser, som arbetat tillsammans med honom under de 18 år han lett institutionen. Flertalet av dem kom att göra viktiga insatser för den svenska barnsjukvården.

Arbetsdagarna på Norrtulls sjukhus var långa. Flera av läkarna bodde på sjukhuset för att ständigt vara tillgängliga. Under Jundells fasta men ändå vänliga ledning fick de blivande barnspecialisterna allsidiga pediatrika kunskaper.

Jundell var en framstående socialpediatiker, epidemiolog och nutritionsforskare. Hans egna forskningsresultat tillämpades snabbt i vårt land och blev av stor betydelse för vår effektiva sociala barnvård [1]. Efter det att Jundell på ett övertygande sätt visat att dödligheten och sjukligheten bland barn till ensamstående mödrar var mer än 50 procent högre än hos barn från fullständiga familjer, lyckades han genomdriva att ensamma mödrar fick ekonomiskt stöd, s k mödrahjälp. Förutsättningen var dock att deras barn kontrollerades på Mjölkdroppen, dvs dåtidens barnvårdscentral.

Jundells egna stora socialpediatriska engagemang stimulerade de yngre

Sammanfattat

Svensk pediatrik forskning och barnsjukvård har en aktad internationell ställning. Världens första professur i ämnet inrättades vid Karolinska institutet 1846. Under första hälften av 1900-talet var pediatrik ett av de ledande kliniska forskningsområdena vid Karolinska institutet. Isak Jundell, chef vid Norrtullskliniken 1914–32, var en framstående socialpediatrisk forskare. Resultaten tillämpades snabbt inom den svenska sociala barnvården. Han var en av de första som insåg betydelsen av barn- och ungdomspsykiatri. Han inspirerade sina yngre medarbetare till viktiga insatser. Flera av dem bidrog till att bygga upp en effektiv nyföddhetsvård och en internationellt beundrad barn- och skolhälsovård.

medarbetarna till att alltid beakta sambandet mellan barns hälsotillstånd och deras psykosociala och socioekonomiska levnadsförhållanden.

Pionjär även inom barnpsykiatri

Jundell var också en pionjär inom barnpsykiatri och torde i detta avseende ha varit influerad av Ellen Keys åsikter. Redan 1915 framhöll han i ett välformulerat och ömsint inlägg i Barnens Dagblad behovet av en till Karolinska institutet knuten klinik vid vilken barn med olika »själsjukdomar» skulle få genomgå medicinsk och pedagogisk behandling.

Jundell anförde också att en sådan klinik skulle kunna bidra till att förbättra förhållandena för många fler barn än dem som behandlades där, eftersom den kunde utnyttjas till att utbilda blivande läkare, sjuksköterskor, lärare, socialtjänstemän och jurister i barns själsliga utveckling och psykopatologi. Många

Författare

ROLF ZETTERSTRÖM

professor emeritus, Karolinska institutet, redaktör för Acta Paediatrica, Stockholm.

Fotografier av (till vänster) Isak Jundell, då han 1934 avgick från professuren i pediatrik vid Karolinska institutet, samt av (i nämnd ordning) Axel Höjer, Henning Magnusson och Nils Malmberg. Samtliga foton från det minnesalbum som eleverna överlämnade till Jundell då han 1934 blev emeritus.

barns öden skulle därigenom kunna förbättras. Det är beklämmande att det fick gå 30 år innan dessa synnerligen välgrundade förslag började förverkligas och att det slutliga målet ännu inte är uppnått. Jundell insåg också att det inom barnsjukvården förelåg ett behov av sjuksköterskor som var utbildade rörande barns behov och utveckling.

Med hjälp av en övertygande argumentation accepterades dessa synpunkter, och en skola för utbildning av barnsjuksköterskor inrättades vid Norrtulls sjukhus.

Grundade tidskriften Acta Paediatrica

Jundell var tillräckligt framsynt för att inse behovet av en skandinavisk tidskrift i pediatrik, i vilken nordiska pediatrika forskare skulle kunna meddela sina resultat för ett internationellt forum. Tillsammans med andra svenska barnläkare bildade han 1921 en från kommersiella intressen fristående stiftelse som skulle äga och svara för utgivningen av tidskriften som benämndes Acta Paediatrica.

Den utkom med sin första volym 1922 med Jundell som ansvarig utgivare och chefredaktör. I dessa uppdrag kvarstod han till 1944. Tidskriften, som nu fyllt 77 år, är världens äldsta pediatrika tidskrift. Att den fortfarande är livskraftig framgår av den internationella spridningen av de författare som bidragit till den 1999 utkomna 88:e volymen.

Namnkunniga lärjungar bidrog till utvecklingen

Av de barnläkare som erhöll sin utbildning under Jundells ledning blev elva praktiserande barnläkare, de flesta i Stockholmsområdet. De kom att utgöra ett avsevärt stöd för barnen i Stockholm, som ofta fick hjälp utan hänsyn till familjernas betalningsförmåga. Deras arbetsinsatser torde ha bidragit till att barnadödligheten föll

snabbare i Stockholm än i andra delar av landet. Tämmligen mangrant deltog dessa barnläkare i de möten som hölls på Norrtullskliniken, i pediatrika sektionen och i Läkaresällskapet och var då ingalunda enbart passiva åhörare.

Axel Höjer gjorde stora insatser för hälsovården

Av Jundells övriga medarbetare disputerade sex för medicine doktorsgrad, bland dessa blev flera internationellt kända. Axel Höjer, som blev generaldirektör för Medicinalstyrelsen, verkade efter sin pensionering som hälsovårdsrådgivare till regeringarna i flera afrikanska och sydasiatiska länder. Han disputerade 1924 på en omfattande undersökning rörande skorbut hos barn [2], ett forskningsområde som då var mycket aktuellt eftersom C-vitaminbrist var tämligen vanlig i de nordiska länderna. Efter det att Höjer påpekat att skorbut kan förebyggas med färsk apelsinsaft eller nyponité försvann nutritionellt betingad C-vitaminbrist bland svenska barn.

Som generaldirektör för Medicinalstyrelsen bidrog han verksamt till att göra vår hälso- och sjukvård mer jämlik än tidigare. Han organiserade också en effektiv och internationellt beundrad barnhälsovård, som nu tyvärr fått försämrade resurser. Genom sin radikalism och sitt sociala engagemang blev Höjers hälsopolitik föremål för många kontroverser, men så småningom blev de grundläggande idéerna accepterade.

Höjer var en verksam person, som också gjorde stora insatser för hälsovården i flera u-länder. I sina memoarer »En läkares väg. Från Visby till Viet-

nam» skildrar han utförligt denna verksamhet [3].

Nils Malmberg framstående nutritionsforskare

Nils Malmberg, som 1959 slutade sin karriär som överläkare och styresman vid barnsjukhuset Samariten, var en annan människotyp än Höjer. Han var en stillsam och försynt man som efter långa arbetsdagar gärna försjönk i musikens eller andra sköna konsternas värld. Malmberg var en framstående nutritionsforskare. Redan på 1930-talet publicerade han väsentliga arbeten rörande uppfödningen av barn. I en väl genomförd studie, som publicerades 1939, visade han att barn med en födelsevikt under 1 500 gram ofta utvecklar tecken på rakit som dock är annorlunda än den vid sedvanlig D-vitaminbrist [4]. Tillståndet förbättras efter behandling med betydligt större doser av vitamin D₃ än vad som fordras för sedvanlig profylax.

Dessa pionjärarbeten utfördes omkring 35 år innan den av fosfatbrist orsakade, rakitliknande skelettsjukdomen hos prematura barn uppmärksammades mer allmänt. Malmberg besatt stor administrativ förmåga. Han var generalsekreterare vid den internationella pediatrikkongress, som hölls i Stockholm 1930 med Jundell som president.

Curt Gyllenswärd välkänd forskare och uppskattad lärare

Curt Gyllenswärd var ännu en välkänd pediatriker som fick sin utbildning hos Jundell. Även om han blev mest känd för sina socialpediatriska studier [5], bedrev han också en betydelsefull nutritionsforskning.

Han var under några år klinikchef på Sachsska barnsjukhuset innan han 1942 utnämndes till professor i pediatrik vid Uppsala universitet. Från 1949 till 1962 hade han samma befattning vid Karolinska institutet och var då också överläkare vid Kronprinsessan Lovisas barnsjukhus. Gyllenswärd var en uppskattad lärare

med god förmåga att meddela praktiskt viktiga kunskaper.

Henning Magnusson Sveriges förste neonatolog

Henning Magnusson var en framstående pediatrik forskare som bearbetade nutritionsproblem hos prematura barn, ett intresse som väcktes då han i början av 1940-talet var ansvarig för neonatalvården vid Allmänna barnbördshuset i Stockholm. Magnusson, som utan tvekan var Sveriges första neonatolog, fann att den postnatale tillväxten hos för tidigt födda barn ofta är avsevärt sämre än den skulle ha varit in utero, vilket han antog beror på en brist på aminosyror. Sedan han 1944 blivit chef för Sachsska barnsjukhuset genomförde han systematiska studier av viktökningen hos prematura barn efter det att moderns bröstmjolk förstärktes med ett kaseinhydrolysat, som framställt av Arvid Wretling, vilken då arbetade hos Erik Jorpes. Under de perioder då bröstmjölken berikades med aminosyror (aminosol) accelererade viktökningen för att sedan stanna upp efter det att denna supplementering upphört.

Resultaten, som publicerades i Nature 1944 [6], röntte stor internationell uppmärksamhet. De föll dock sedan i glömska, vilket kan bero på att Magnusson aldrig fick möjlighet att fullfölja sin forskning då han plötsligt avled 1951. Först i slutet av 1970-talet, dvs 25 år efter det att Magnusson publicerat sina resultat, återupptogs forskningen rörande de prematura barnens nutritionella behov och då i första hand av Elsie Widdowson [7].

Bertil Söderling bedrev forskning i barnpsykosomatik

Bertil Söderling, som först blev överläkare och chef för barnkliniken vid Centrallasaret i Borås, och senare vid dess barnpsykiatriska klinik, var ännu en medarbetare till Jundell som medverkat till utvecklingen av den svenska barnsjukvården. I sin vetenskapliga verksamhet bidrog han till tuberkulosforskningen. Han var en av pionjärerna inom barnpsykiatri och belyste bakgrunden till olika psykosomatiska problem hos barn.

CW Herlitz förbättrade svensk skolhälsovård

Bland de läkare som disputerade hos Jundell bör också nämnas CW Herlitz, som i sin avhandling redovisade studier av blodsockerregulationen hos spädbarn [8]. Herlitz var en framstående kliniker, som slutade sin karriär som skolöverläkare efter att en tid ha varit tf chef för Norrtullskliniken. Han förbättrade den svenska skolhälsovården och gav

också ut en lärorik bok om dess historia [9].

Betydelsefull forskning som gav barn bättre livsvillkor

Det är uppenbart att Jundell och hans medarbetare var klart medvetna om sambandet mellan barns somatiska och psykiska sjuklighet och deras psykosociala och socioekonomiska förhållanden. De bedrev också en betydelsefull socialmedicinsk forskning, vars resultat kom att utgöra underlag för politiska åtgärder med syfte att förbättra barnens levnadsvillkor. I detta sammanhang bör också påpekas att väsentlig socialmedicinsk forskning också bedrevs under första hälften av 1900-talet vid våra övriga pediatrika institutioner. Sålunda bidrog Adolf Lichtenstein vid Kronprinsessan Lovisas barnsjukhus mycket aktivt till att Sverige redan under 1940-talet fick barnkliniker vid samtliga centralasarett och därigenom fick tjäna som förebild för övriga nordiska länder. Det är en förhoppning att svenska barnläkare under kommande år, i större utsträckning än vad som varit fallet under de senaste decennierna, skall uppmärksamma betydelsen av socialpediatrisk forskning och att de med hjälp av erhållna resultat verkar för förbättrade villkor för våra barn.

Referenser

1. Jundell I. The pediatric clinics of the universities and medical colleges as main-centres of medical and medico-social pediatric care, research and instruction. Acta Paediatr 1945; 32: 233-61.
2. Höjer A. Studies in scurvey. Acta Paediatr 1924; Suppl III.
3. Höjer A. En läkares väg. Från Visby till Vietnam. Stockholm: Bonniers, 1975.
4. Malmberg N. Erfahrungen bei der Rachitisprophylaxe Frühgeborener Kinder II. Acta Paediatr 1941; 29: 367-71.
5. Gyllenswärd C. Dödfödheten och tidigdödligheten i Sverige. Stockholm: Statens offentliga utredningar, 1946:2.
6. Magnusson JH. Über die Anwendung eines Aminosäurengemisches (Kasein-hydrolysat) als Zusatznahrung für Frühgeborene während der ersten Lebenswochen. Acta Paediatr 1945; 32: 599-625.
7. Ashwell MA. McCance & Widdowson. A scientific partnership of 60 Years. London: British Nutrition Foundation, 1993.
8. Herlitz CW. Studien über die Blutzuckerregulierung bei Säuglinge. Acta Paediatr 1928; Suppl I.
9. Herlitz CW. Skolhygienens historia. Stockholm: Bergwalls förlag, 1961.

*Se även medicinsk kommentar
i detta nummer.*

Palliativ medicin är vetenskapen som den palliativa vården grundar sig på, dvs utbildningen, utvecklingen och forskningen.

I Läkartidningen har under 1999 och 2000 publicerats 15 artiklar som belyser palliativ vård från olika sidor. Dessa har samlats i ett särtryck som kan beställas med kupongen nedan.

Priset är
80 kronor.

Palliativ medicin

Beställer härmed.....ex
av "Palliativ medicin"

.....namn

.....adress

.....postnummer

.....postadress

Insändes till **LÄKARTIDNINGEN**
Box 5603
114 86 Stockholm

Faxnummer: **08-20 74 35**

www.lakartidningen.se